

Petrлік David – Bobek Michal – Passer Jan – Masson Antoine.
Évolution des rapports entre les ordres juridiques de l'Union
européenne, international et nationaux, Liber amicorum
Jiří Malenovský. Bruxelles: Bruylant, 2020, 852 s.
(Vývoj vztahů mezi právními řády národními, unijním
a mezinárodním, Liber amicorum Jiří Malenovský)

Profesora *Jiřího Malenovského* není třeba české právnické obci představovat. Doma i za hranicemi uznávaný expert a erudovaný právník, který výrazně ovlivnil – a stále ještě ovlivňuje – několik generací právníků, a to zejména ty, kteří přišli více do styku s mezinárodním či unijním právem, nebo se dokonce rozhodli těmto oblastem práva věnovat. Dopad na ty, kteří měli tu příležitost s ním blíže spolupracovat, je pak ještě v úplně jiné rovině. Mohu to tvrdit, neb mám to štěstí se mezi ně řadit.

U příležitosti jeho 70. narozenin a ukončení působení na Soudním dvoře Evropské unie (dále jen „Soudní dvůr“ či „SDEU“) bylo ve druhé polovině loňského roku vydáno obsáhlé dílo *Liber Amicorum – Pocta Jiřímu Malenovskému* s volně přeloženým titulem *Vývoj vztahů mezi právními řády národními, unijním a mezinárodním*. Jedinečná a co do rozsahu objemná kolektivní publikace sestavená *Davidem Petrлікem* (současný soudce Tribunálu EU), *Michalem Bobkem* (generální advokát Soudního dvora), *Janem Passerem* (současný soudce Soudního dvora) a *Antoinem Massonem* (referendář Soudního dvora) obsahuje 40 příspěvků psaných francouzsky nebo anglicky od současných či minulých předsedů, soudců či pracovníků Soudního dvora, Tribunálu, Evropského soudu pro lidská práva (dále také „ESLP“), národních soudů, od akademiků, stejně jako dalších osob, se kterými přišel *Jiří Malenovský* do styku zejména ve své pozici soudce v Lucemburku.

Knihla vzdávající hold profesoru *Malenovskému* reflektuje jak jeho osobnost, tak i jeho dosavadní úctyhodnou kariéru a pronikavý intelekt. A velmi příznačně se věnuje tématu, které odráží různé významné pracovní pozice, jež během své dosavadní životní poutě zastával, a to zejména profesora mezinárodního práva na Masarykově Univerzitě v Brně, velvyslance a stálého představitele ČR při Radě Evropy, soudce Ústavního soudu ČR a soudce Soudního dvora. Zároveň se však jedná o téma, které patří dlouhodobě k jeho nejoblíbenějším. Sám se mu nejen velmi intenzivně věnoval ve své četné publikační činnosti, ale díky pozicím, jež zastával, měl možnost do podoby vztahů těchto různých právních systémů významně promluvit a ovlivnit jejich praktickou aplikaci na území členských států Evropské unie, ale i za jejich hranicemi. To platí zejména pro jeho více než šestnáctileté působení jako prvního českého soudce Soudního dvora. *Jiří Malenovský* tuto možnost díky své osobnosti a argumentační síle beze zbytku využil, jak dokládá nejen řada zásadních a zlomových rozsudků Soudního dvora, pod kterými je podepsán jako soudce zpravodaj a z nichž je řada v knize podrobně komentována a rozebrána. Důkazem jsou rovněž slova předsedy Soudního dvora *Koena Lenaertse* v úvodu publikace, který *J. Malenovského* označuje za skutečné „svědomí“ Soudního dvora v oblasti mezinárodního práva, jenž prosazoval posílení pozice tohoto práva jako zdroje práva unijního.

Dílo od čtyř desítek autorů, které se soustředí na různé aspekty dynamiky vztahů mezi právními řády národními, unijním a mezinárodním, je rozděleno do tří částí, z nichž každá zkoumá odlišnou rovinu této dynamiky.

V první části je nejprve předestřena komplexnost vztahů mezi unijním a mezinárodním právem a rozebrány její příčiny. Mezi ně autoři řadí jednak etablování Evropské unie jako plnohodnotného mezinárodního aktéra s mezinárodněprávní subjektivitou, narůstající vzájemné pronikání pramenů ochrany základních lidských práv v Evropě a expanzi unijního práva do oblastí, které tradičně spadají do působnosti práva mezinárodního. V souvislosti s první částí si dovoluji zmínit i její skvělý úvod, ve kterém *Pavel Rychetský* připomíná lví duchovní podíl *J. Malenovského*, tehdy „právníka“ ministerstva zahraničních věcí a člena Legislativní rady vlády, na změnách Ústavy ČR, uskutečněných v její tzv. euronovele, a zvláště pak na znění jejího současného čl. 1 odst. 2, jenž byl součástí těchto změn. *P. Rychetský*, coby tehdejší ministr spravedlnosti, připravoval a obhajoval euronovelu v Parlamentu ČR s *J. Malenovským* ve skutečném „tandemu“. Předseda Ústavního soudu ČR v této souvislosti také pojednává s nadhledem jemu vlastním o důležitosti vztahů mezi právními systémy a primární roli dialogu jak mezi národními a nadnárodními soudy, tak mezi nadnárodními soudy samotnými.

Druhá část analyzuje odstředivé síly, které lze na rozhraní těchto právních řádů pozorovat. Hlubšímu rozboru je tak podrobena zejména stanovení hranic recepce mezinárodního práva právem Unie, paralelní rozvíjení zvláštních odpovědnostních režimů či snaha o autonomii národních, nadnárodních a mezinárodních systémů ochrany základních lidských práv.

Třetí část se naopak zaměřuje na různé dostředivé dynamiky mezi unijním a mezinárodním právním řádem, které se například projevují sbližováním koncepcí role soudce a jeho nezávislosti v evropském právním prostoru, implicitním dialogem mezi Soudním dvorem a Evropským soudem pro lidská práva, vlivem, jež tyto dvě jurisdikce mají na judikaturu mezinárodních soudů, a konečně také vytvářením hybridních orgánů a nástrojů, které vznikají „mícháním“ jednotlivých přísad z národního, evropského a mezinárodního práva.

Ačkoliv se jedná o čtyřicet samostatných příspěvků, koordinátorům díla se velmi umně podařilo mezi nimi najít vzájemné vazby, a vytvořit tak z jednotlivostí do sebe zapadající celek. Všechny příspěvky tak vyústily v ucelený příběh.

Ústřední linie knihy, tedy překrývání systémů práva národního, mezinárodního a unijního, není tématem novým. V minulosti již bylo mnohokrát popsáno. Přesto je recenzovaná publikace unikátní. Jednak rozsahem a renomé přispěvatelů, jednak tím, že na jednom místě soustředí často nové a neotřelé pohledy na interakci těchto systémů, její příčiny a důsledky, existující nebezpečí a možný vývoj do budoucna.

Za problematickou není spatřována samotná existence stejných či obdobných právních předpisů v různých právních systémech – v právu unijním, mezinárodním a národním, nýbrž až rozdílné interpretace těchto předpisů mezinárodními soudními či *quasi* soudními orgány. Z této rozdílné interpretace pak dle autorů vznikají tenze, které jsou pro celý systém nejen nežádoucí, ale ohrožují samotnou podstatu mezinárodního soudnictví.

V tomto ohledu kniha popisuje snahy mezinárodních a vnitrostátních soudních orgánů hledat určitý *modus vivendi* za účelem eliminace protichůdných řešení a současně analyzuje některé principy, na nichž je založeno fungování mezi těmito orgány. Zdůrazněn je zejména princip „plurality“, tzn. absence hierarchie mezi nimi a s tím spojená absence procesních prostředků k prosazení pozice jednoho soudu vůči druhému.

Jedním z důležitých aspektů v oblasti vztahů unijního a mezinárodního práva, který autoři považují za zásadní pro hledání konsenzu a předcházení napětí mezi nimi, je otevřenost judikatury unijních soudních orgánů ve vztahu k mezinárodnímu právu. Tato

otevřenost je demonstrována na konkrétních rozhodnutích Soudního dvora z nedávné doby (zejména ve věci C-104/16 P *Rada EU v. Front Polisario* a C-266/16 *Western Sahara Campaign UK*), které jsou právem označeny za odvážné a vizionářské rozsudky beroucí v potaz obecné mezinárodní právo a ukazující silný potenciál pro spolupráci práva unijního s právem mezinárodním. V této oblasti sehrál Jiří Malenovský stěžejní roli, neboť právě v těchto rozsudcích byl soudcem zpravodajem.

Dále je zdůrazněno, že zmíněná spolupráce mezi různými systémy se však s ohledem na princip plurality může uplatnit pouze uvnitř rámce, jehož hranice jsou jasně vymezeny základními a nederogovatelnými principy každého takového systému, jež brání integritu jejich právního řádu. Principy tedy slouží k ochraně, k zachování tohoto systému a je povinností soudů dotčeného právního systému zajistit, aby taková spolupráce neměla za následek nepřiměřený zásah do základních principů, na kterých je tento systém založen. Principiální otázkou, kterou se autoři zabývají, je potom jak legitimita nastavení, tak i rozsah těchto hranic, tzn. mezí, ve kterých jeden právní systém, a zejména pak unijní právo může spolupracovat s právem mezinárodním.

Zmíněné nastavení hranic je demonstrováno zejména na vztahu unijního práva s Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv (dále jen „EÚLP“). V tomto ohledu došlo k explicitnějšímu vymezení prostoru, uvnitř kterého může Unie přijmout závazky a být vázána EÚLP, v posudku Soudního dvora 2/13 (přistoupení EU k EÚLP). S ohledem na jiné normy mezinárodního práva Soudní dvůr vymezil takový prostor v posudcích 1/17 (dohoda CETA s Kanadou) a v rozsudku *Kadi I* (C-584/10 P, C-593/10 P a C-595/10 P). V této souvislosti bylo zejména zdůrazněno, že Soudní dvůr sice usiluje o dodržování mezinárodního práva, ale nemůže přijmout, aby toto právo narušilo buď autonomii unijního právního řádu, anebo principy svobody, demokracie a respektu lidských práv, které vyplývají ze samotných základů právního řádu Unie. To vede k určité „ústavní rigiditě“ právního řádu Unie, která je podobná ústavní rigiditě některých právních řádů národních (LENAERTS, K. *Le cadre constitutionnel de l'Union et l'autonomie fonctionnelle de son ordre juridique*, kapitola 13).

V knize je také rozebrána důležitost praktických nástrojů, které umožňují nastavit hranice unijního práva vůči právu mezinárodnímu, a tím zajistit rovnováhu mezi jednotlivými právními systémy. Mezi ně patří zejména vydávání „preventivních prohlášení“ či „preventivních výhrad“ v rámci řízení o posudku před SDEU. Právě tyto výhrady jsou obsaženy v posudcích 1/17 a 2/13. Jejich účelem má být autolimitace jiných mezinárodních soudních orgánů v rozsahu jejich rozhodovací činnosti skrze vymezení jasných limitů spolupráce, v rámci nichž by měl každý soudní systém usilovat o respektování požadavků toho druhého.

Právě nastavení či upřesnění mezí, v rámci kterých mohou různé systémy spolupracovat, představuje jednu z nejvýznamnějších tendencí v oblasti vztahů mezi právem Unie a právem mezinárodním v posledních 20 letech. Tento rozvoj je přitom v plném proudu, což několik autorů dokládá na velmi diskutovaném, analyzovaném, kritizovaném, ale i s nadějí očekávaném vývoji vztahu mezi právem Unie a EÚLP, respektive na přístupu Unie k EÚLP. Autoři představují možné scénáře tohoto vývoje v případě úspěšného dokončení vyjednávání přístupové dohody. Poodhalují oponu průběhu vyjednávání, dávají návod, jak zajistit rovnováhu systému i po případném přistoupení Unie k EÚLP, poskytují doporučení pro další postup a nastiňují rizika budoucího vývoje, včetně rizika nevykonatelnosti rozsudků ESLP na území Unie. Autoři nicméně zároveň přiznávají, že riziko nevykonatelnosti by se mělo týkat skutečně jen ojedinělých případů, neboť v chápání

Soudního dvora je rámec, uvnitř kterého Unie může být vázána EÚLP a jinými pravidly mezinárodního práva a spolupracovat s nimi, velmi široký. Spolupráce se v tomto směru ostatně zintenzivnila i mezi jinými mezinárodními soudními orgány, což lze vnímat jako jednu z obecných tendencí v oblasti mezinárodního práva. Zároveň však autoři výstižně poukazují na skutečnost, že zdaleka ne všechny oblasti jsou touto spoluprací dotčeny. Názorně to ukazují na výmluvném příkladu oblasti odpovědnostního práva, v níž rozhodnutí unijních soudních orgánů neberou v potaz existující kodifikaci pravidel v oblasti odpovědnosti států a mezinárodních organizací, nýbrž naopak rozvíjí svá vlastní, unijní právní pravidla.

Nutno ale souhlasit s tím, že existuje celá řada oblastí, v nichž unijní právo, mezinárodní právo a systém EÚLP přijímají konvergentní řešení a vzájemně se obohacují. Tato jejich spolupráce potom logicky odkrývá i stejné či obdobné výzvy, kterým musí čelit. Tak je tomu např. v oblasti procesních pravidel, u nichž řešení některých problémů mohou vyvolávat druhotná rizika, jež odhalí složitější realitu a vedou ke smíšeným výsledkům. V tomto ohledu lze zmínit oblast jmenování soudců mezinárodních soudů a jejich nezávislost, v níž autoři konstatují obecný trend sbližování pravidel vedoucí ke jmenování nezávislých expertů a tudíž k depolitizaci výběru soudců. Jak však ukazuje poslední vývoj, tento přístup může vést k menšímu počtu nominací národních všeobecně respektovaných právníků se širokým zaměřením na pozici mezinárodních soudců ve prospěch specialistů na konkrétní oblasti působnosti daného mezinárodního soudu. Je přitom otázkou, jaký bude mít tato tendence dopad na celkovou autoritu těchto soudů.

Co se týče vztahu hmotněprávních pravidel unijního a mezinárodního práva, autoři poukazují na novou inovativní tendenci, která spočívá v komplementárním používání právních předpisů Unie a nástrojů mezinárodního práva za účelem dosažení cílů Unie, kdy jsou využívány výhody jednoho či druhého z nich. Tato komplementarita působí na obě strany. V některých oblastech se mechanismy unijního práva ukázaly jako nedostatečné pro dosažení společných cílů Unie, a proto členské státy s podporou unijních orgánů využily nástroje práva mezinárodního. Opačně pak platí, že byla posílena účinnost některých norem mezinárodního práva, které nebyly příliš efektivně používány na národní úrovni, tím, že byly inkorporovány do práva unijního. Unijní právo tak sjednotilo a posílilo použitelnost těchto norem v právních řádech národních.

Druhým trendem, kterému se autoři v souvislosti se vztahy hmotněprávních pravidel věnují, je sbližování předpisů unijního a mezinárodního práva. Připouštějí, že toto sbližování je poměrně omezené, pokud jde o počet dotčených oblastí, a soustředí se primárně na základní lidská práva. V tomto kontextu lze také vysledovat poměrně soustavnou snahu Soudního dvora vyrovnávat postavení Listiny základních práv EU (dále jen „Listina“) ve vztahu k EÚLP. Důsledkem této činnosti se Listina stala poměrně vlivným nástrojem v oblasti základních lidských práv, který není ani podřízen EÚLP, ani není vůči ní úplně autonomní, což pozitivně působí na sbližování judikatury Soudního dvora a ESLP.

Popsaná tendence sbližování lidskoprávních norem je přitom analyzována zejména v souvislosti s případy, které se týkají principu vzájemné důvěry. Tyto případy nejzřetelněji odhalily rizika protichůdnosti názorů Soudního dvora a ESLP, ale současně potvrdily vůli a schopnost těchto soudů vést mezi sebou skutečný dialog. Díky němu se daří sbližovat jejich judikaturu a nalézat rovnováhu respektující jak specifickou unijního práva, tak i efektivitu systému Listiny.

Mimo oblast základních lidských práv však toto vzájemné ovlivňování ještě není dostatečně patrné, což je způsobeno tím, že rozhodnutí Soudního dvora doposud neměla

znatelný vliv na činnost ostatních mezinárodních soudních či *quasi* soudních orgánů. Toto omezené působení je dáno zejména tím, že Soudní dvůr vykonává své soudní pravomoci v rámci autonomního právního řádu a některé mezinárodní soudní orgány s jeho judikaturou zacházejí jako s judikaturou národní. Jako příklad absence vlivu judikatury Soudního dvora je rozebrána rozhodovací praxe panelů WTO.

Autoři nicméně vyslovují naději, že by se situace mohla do budoucna změnit a vzájemné ovlivňování soudů by se mohlo rozšířit na oblasti, ve kterých mezinárodní soudní orgány vykonávají obecnější činnost. Tato změna by mohla nastat zejména pod vlivem již zmiňovaných rozsudků Soudního dvora *Front Polisario* a *Western Sahara Campaign UK*, které jsou ve vztahu k mezinárodnímu právu vstřícné a otevřené.

Takový vývoj nicméně předpokládá, že i jiní soudci Soudního dvora budou plnit roli „svědomí“ či zastánce mezinárodního práva. Nelze vyloučit, že ukončení působení *Jiřího Malenovského* na Soudním dvoře může způsobit určité ochlazení nadšení tohoto soudu pro mezinárodní právo, které může vést až k uzavření se do sebe a k nedostatečnému zohledňování mezinárodního práva. Jeho odchod ze Soudního dvora tak není jen odchodem excelentního právníka a vynikajícího soudce. Je ztrátou pro mezinárodněprávní rozměr unijní judikatury, a tím i ztrátou důležitého faktoru sladování jednotlivých systémů práva. Nezbyvá než doufat, že pomyslnou štafetu převezmou jiní a že Soudní dvůr bude moci pokračovat v ovlivňování podoby světového právního řádu.

Jediný nedostatek publikace, který ale nejde na vrub jejích autorů, spatřuji v absenci jejího překladu do českého jazyka. Tento nedostatek by snad mohl být v budoucnu odstraněn, čímž by se toto jedinečné dílo zpřístupnilo široké české právnické obci. Jak ona, tak i profesor *Malenovský* by si to bezesporu zasloužili.

Tomáš Boček*

Kysela Jan a kol. Populismus v demokratickém právním státě: hrozba nebo výzva? Praha: Leges, 2019, 248 s.

Kniha¹ nabízí zasvěcený vhled do tématu, které zejména v poslední dekádě nabývá na významu. Jednotliví autoři téma nahlízejí optikou svého zpravidla dlouhodobého profesního zaměření; příspěvky jsou rámovány vztahem populismu k právu a jeho působením v, jak název napovídá, demokratickém právním státě, za který Českou republiku prohlašuje Ústava.²

Přesto, anebo právě proto, že je téma uchopováno autory z rozličných hledisek a s odlišnými hodnotícími znaménky, názorově pluralitně a bez shody na konceptualizaci, příčinách, důsledcích a způsobech řešení problémů spjatých s populismem nejen v českém prostředí, přináší kniha unikátní soubor subtematicky laděných příspěvků, z nichž každý nabádá čtenáře k promyšlení vlastních pozic.

* Mgr. Tomáš Boček, viceguvernér Rozvojové banky Rady Evropy, email: tomas.bocek@coebank.org. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6395-3824>.

¹ Kniha vznikla v rámci řešení projektu Progres Q18 *Od víceborovosti k meziborovosti*.

² Srov. čl. 1 odst. 1 Ústavy ČR.